

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруйко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Луговий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

⁹ В переводе Г. А. Стратановского слова Фукидида содержат пафос, которого лишен греческий текст, но вполне уместный в данном случае. Наверное, точнее было бы перевести: «Такие веские основания были у Перикла в то время для его предвидения...»

¹⁰ Йегер В. Указ. соч. С. 455.

О. Б. Шевченко (Одеса)

САРМАТСЬКІ «АМАЗОНКИ»: ЧИННИКИ, ЩО СПОНУКАЛИ ПОЯВУ ІСТОРІОГРАФІЧНОГО МІФУ, ТА РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

У наукових колах сарматологів практично півстоліття панувала думка про досить високий рівень войовничості савроматських та сарматських жінок. Називалась навіть певна цифра – жінки-воїни становили 20 % від усіх військових поховань та комплексів з кінською зброєю¹. Такі відомості продовжують зустрічатися і у багатьох сучасних роботах, особливо це стосується західної історіографії.

Однак при дослідженні масового матеріалу, який базувався на антропологічних визначеннях статі похованих, а також при застосуванні спеціальної методики отримані показники виявились значно меншими. Адже відсоток військових жіночих поховань від загальної кількості таких комплексів у часи свого максимуму не перевищував 7,8%² (Південне Приуралля IV–III ст. до н.е.). А що стосується савроматської доби, то жіночі комплекси, які упевнено можна визнати військовими, виявились взагалі одиничними.

Таким чином, ми бачимо досить великі розбіжності у цифрах, що стосується традиційної історіографії та сучасних досліджень. Сьогодні точка зору більшості дослідників тяжіє до суттєвого зменшення показників мілітаризації сарматських жінок. Тим більш цікавою є спроба зрозуміти, яким же чином наші попередники отримали такі високі показники? Тобто як саме відбувся розвиток зазначеного історіографічного міфу?

Перша причина – надмірна довіра до наративних свідочств. Науковці звернули увагу на цю особливість буття кочовиків ще на початку минулого століття, і здебільшого завдяки писемним свідочствам. Найдавнішим вважалось свідчення Геродота про утворення савроматського племені від шлюбу амазонок та скіфських юнаків³. Багато в чому його повторював Псевдо-Гіппократ⁴. Окрім того, існувала низка більш пізніх авторів, які в тій чи іншій мірі

торкались цієї теми⁵. Така значна серія наративних свідочств, здавалось би, не залишала сумнівів у войовничості савроматських жінок. А неординарні свідочства Геродота та Псевдо-Гіппократа містили яскраві описи особливостей життя войовничих жінок савроматів. Залишалось лише знайти підтвердження в археологічному матеріалі. Яка ж ситуація складається на сьогодні?

З численних свідочств давніх авторів по суті виокремлюються лише дві сюжетні лінії. Одна з них походить саме з розповіді Геродота та датується серединою V ст. до н.е. Однак вазовий живопис дозволяє припустити, що зазначена літературна традиція сягає початку VI ст. до н.е., коли грецькі легенди про амазонок стали пов'язувати із савроматами. У зв'язку з чим необхідно співвідносити дане свідочство з археологічним матеріалом савроматської доби.

На сьогодні у пониззі Дону нам відоме лише одне жіноче (антропологічне визначення) поховання зі зброєю, яке датується першою третьою VI ст. до н.е. Це поховання було відкрито під час дослідження поселення Малахов Єрик II. При похованій (25–30 років) був знайдений сагайдачний набір стріл, представлений шістьма наконечниками стріл⁶. Більш численну серію жіночих поховань зі зброєю кінця V–IV ст. до н.е., зафіксовану на цій території, у якості доказу історичності зазначеної легенди залучати навряд чи коректно у зв'язку з очевидним хронологічним відривом між ними. Отже, на теперішній час наявний археологічний матеріал не підтверджує історичність легенди, переданої нам Геродотом.

Що ж стосується свідочства Псевдо-Гіппократа, то під його ім'ям збереглося біля 60–70 творів на іонійському діалекті, які склали так званий «Гіппократів корпус». Твори ці, що мають відношення до різних медичних шкіл, були написані наприкінці V і у першій половині IV ст. до н.е., а деякі і набагато пізніше. Дослідники встановили, що самому Гіппократу належать 11 або 18 творів збірки, інші – переважно його синам та зятю⁷. Роки життя власне самого Гіппократа встановлюються приблизно біля 460–377/356 рр. до н.е. Таким чином, хронологічний проміжок, у якому міг бути записаний даний уривок, визначається доволі широко і невпевнено.

Свідочства Геродота та Псевдо-Гіппократа є досить схожими за змістом, та відрізняються лише деякими деталями. Цілком імовірно, що і Геродот, і Псевдо-Гіппократ використовували одне джерело, однак останній звернув більше уваги на матеріали, які цікавили лікаря, і дещо перебільшив кількість ворогів, яких слід було вбити савроматським жінкам. Крім того, деякі звичаї, що мали відношення до амазонок грецької традиції, автор автоматично переніс на

савроматських жінок. Не виключено також, що уривок, наведений у творі Псевдо-Гіппократа, було запозичено у самого Геродота. Адже найранніші твори «Гіппократового корпусу» були створені приблизно у 410 р. до н.е.

Друга сюжетна лінія, що збереглась у Стефана Візантійського з посиланням на Ефора, розповідає, що у результаті загибелі усього чоловічого населення, яке пішло в похід, влада у савроматів перейшла до жінок⁸. Встановити джерела і час появи даного сюжету на сьогодні не вдалося. У зв'язку з чим немає можливості і для співставлення цього свідчення з археологічним матеріалом. І лише філософ Платон, який жив у IV ст. до н.е., впевнено говорить про те, що він не тільки чув, але й знає про жінок-воїнів, що проживають навкруги Меотиди⁹. Дане свідчення підтверджується численним археологічним матеріалом.

До другої причини появи досліджуваного міфу відноситься вплив авторитетних науковців. Так сталося, що цю особливість буття савроматів та сарматів як один з доказів своїх теорій став використовувати впливовий та авторитетний дослідник Б. М. Граков. Наслідував йому його не менш відомий ученик К. Ф. Смирнов. Саме останній отримав розповсюджену цифру у 20%. Ці науковці мали значний вплив як на своїх численних учнів, так і на інших послідовників. Науковий авторитет цих особистостей був настільки значним, що їх теорії на багато років закріпились у середовищі сарматологів. І на той час це були дійсно передові дослідження.

Яким же чином дослідники отримали завищені відомості? Справа у тому, що і Б. М. Граков, і К. Ф. Смирнов у переважній більшості випадків визначали поховання як жіноче за складом поховального начиння. До апріорі жіночого інвентарю дослідники відносили намистини, дзеркала, мушлі, ложечки з кістки та кам'яні блюда. На той час ці речі більшістю дослідників дійсно вважались жіночими. Однак з часом, на підставі антропологічних визначень та спеціальних досліджень, було доведено, що подібний поховальний інвентар зустрічається і у чоловічих похованнях. Особливо яскраво це проявилось стосовно ложечок з кістки¹⁰.

З часом, при активному залученні антропологічних відомостей, стала очевидною уразливість панівних версій авторитетних попередників.

На сьогодні питання вибору критеріїв для визнання того чи іншого жіночого комплексу військовим на рівні з похованнями воїнів-чоловіків майже не просунулось у вирішенні. Досі не вироблено чітких алгоритмів, потрібних у дослідженні таких неординарних комплексів.

Визнання утилітарної, або вторинної, функції предметів озброєння у жіночих похованнях відбувається переважно на інтуїтивному рівні.

Функціональне призначення тієї чи іншої речі часом не викликає сумнівів у дослідників через уявну очевидність області їх застосування. Це часто обумовлено традиційним підходом у розумінні функцій предметів як виключно утилітарних, що веде до звуження інформації, яка видобувається з джерела. Однак, як відомо, у сучасній етнографії досить повно розроблена проблема семантики та функціонування речей у обрядовості, де обґрунтовується теза про поліфункціональність предметів, тобто низка предметів, окрім утилітарної, при певних обставинах має ще і ритуальну функцію, яка не завжди ідентична першій¹¹. У такій якості поховальний ритуал виступає як текст, а його ланки – як знаки. Саме вивчення поховального ритуалу та його ланок і сприяють можливості визначення їх семантики. Саме однобічне сприйняття предметів озброєння у жіночих похованнях призвело до досить високих показників «амазонства» у сарматському суспільстві.

Уявляється перспективним розгляд жіночих поховань з предметами озброєння з метою визначення, наскільки значущі у цьому аспекті відхилення від середньостатистичного захоронення контрольної групи. Сам по собі підхід не є новим: варіанти більш-менш схожих методик відомі в археологічній літературі¹².

У якості контрольної групи виступають одночасні чоловічі непорушені захоронення відповідного могильнику.

Ознаки, за якими проводиться порівняльний аналіз з контрольною групою:

1) У контрольній групі виявляється набір озброєння. При цьому окремому аналізу підлягає кожний комплекс. Виявляються спільні риси та особливості;

2) У контрольній групі здійснюється типологічний аналіз кожного окремого виду озброєння;

3) У контрольній групі здійснюється аналіз місця фіксації кожного окремого виду озброєння. Для цього складається графічна схема.

Додатковою ознакою слугує аналіз речей, що знаходяться поряд з предметами озброєння як у контрольній групі, так і у жіночих захороненнях.

Після опрацювання відомостей з контрольної групи проводиться порівняльний аналіз за усіма ознаками з жіночими захороненнями. За наявністю або відсутністю відхилень визначається утилітарна або

ритуальна функція покладення предметів озброєння у жіноче поховання.

За мірою семіотичності виокремлюються дві групи предметів озброєння. Якщо два пункти з трьох впевнено відповідають чоловічим комплексам, то жіноче поховання слід визнати військовим. Тобто зброя у подібних випадках була покладена біля померлої жінки у якості утилітарної функції – використання у якості зброї як такої. Це свідчить, що при житті померла, безсумнівно, була воїном. Якщо ж з трьох пунктів аналогії є лише по одному, або їх взагалі немає, то слід визнати, що предмет озброєння у зазначене жіноче поховання було покладено з функцією ритуальною (у якості амулету або символу). Трапляються комплекси, в яких упевнено віднести предмети озброєння до первинної або вторинної функції неможливо. Такі поховання визнаються спірними і враховуються лише під час загальних підрахунків.

Усі засади методики було перевірено на практиці на матеріалах сарматської культурно-історичної спільноти.

Таким чином, застосування загальноісторичних та спеціальних методів при виконанні дослідження сприяло вирішенню поставлених нами задач та підвищило коректність отриманих результатів. З іншого боку, можна констатувати, що, не дивлячись на великий обсяг історіографії, присвяченої дослідженням жіночих поховань з предметами озброєння у кочовиків, виявилось, що поза межами поля зору дослідників залишилось ще багато питань. Так, слабо висвітленими виявились аспекти, пов'язані з дослідженням складу озброєння та його місця фіксації порівняно з чоловічими захороненнями. Мало уваги зверталось також на оточуючі предмети озброєння речі. Саме великий обсяг матеріалу дозволив побачити непомітні раніше особливості.

До головних чинників, що сприяли виникненню історіографічного міфу, відноситься, по-перше, надмірна довіра до писемних свідочств, по-друге, панівні теорії авторитетних науковців, які базувалися на помилкових засадах. І, по-третє, відсутність чітких критеріїв для визнання жіночого поховання військовим.

¹ Смирнов К. Ф. Савроматы. Ранняя история и культура сарматов. 1964. С. 201.

² Відсоток визначався з усієї кількості військових захоронень незалежно від статі та віку померлих. Поховання, що містили лише кінську зброю не враховувались.

³ Латышев В. В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Греческие писатели // ВДИ. 1947. № 2. С. 279-280.

⁴ Там само. С. 295.

⁵ Подібні відомості містяться у наступних творах: «Землеопис» безіменного автора, написаний біля 90 р. до н.е., «Землеопис» Псевдо-Скімна, «Збори чудових звичаїв» Миколи Дамаського, «Землеопис» Помпонія Мели, «Про неймовірний» Ісігона Нікейського, «Природна історія» Гая Плінія Секунда Старшого, «Прислів'я олександрійців» Плутарха Херонейського, «Опис Ойкумени» Діонісія Олександрійського Перієгета, «Стромати» Климента Олександрійського «Опис земного кола» Руфія Феста Авієна та «Землеопис» Прісціана. На жаль, усі перераховані вище нарративні джерела не додають інформативно нічого нового до того, що відомо з Геродота або Псевдо-Гіппократа. Єдиним виключенням з цього ряду є свідцтво Помпонія Мели.

⁶ Богаченко Т. В. Женщины-воительницы южнорусских степей: исторические основы сказаний. 2011. С. 159.

⁷ Гаркавец А. Н. Великая степь в античных и византийских источниках: Сборник материалов. 2005. С. 82.

⁸ Латышев В. В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Греческие писатели // ВДИ. 1948. № 3. С. 314.

⁹ Латышев В. В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Греческие писатели // ВДИ. 1947. № 2. С. 318.

¹⁰ Кадырбаев М. К., Курманкулов Ж. К. Захоронения воинов савроматского времени на левобережье р. Илек // Прошлое Казахстана по археологическим источникам. 1976. С. 155.; Пшеничнюк А. Х. Культура ранних кочевников Южного Урала. 1983. С. 63.; Ильюков Л. С., Лукьяшко С. И. Новые памятники скифского времени на нижнем Дону // Донские древности. 1994. В. 2. С. 57-67.; Федоров В. К., Васильев В. Н. Яковлевские курганы раннего железного века в Башкирском Зауралье // Уфимский археологический вестник. 1998. С. 75.

¹¹ Байбурин А. К. Семиотические аспекты функционирования вещей // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. 1989 г. С. 3-88; Топорков А. В. Символика и ритуальные функции предметов материальной культуры // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. 1989 г. С. 89-99.

¹² Лебедев Г. С. Отражение социальной структуры в археологических материалах // Философия, история, современность. 1973. С. 53-60; Добролюбовский А. О. О принципах социологической реконструкции по данным погребального обряда // Теория и методы археологических исследований. 1982. С. 54-68; Алексин В. А. Социальная структура и погребальный обряд древнеземледельческих обществ. 1986г.; Цимиданов В. В. Метод оценки отклонений от модели рядового погребения срубной культуры // Тези доповідей конференції «регіональні та загальні в історії». 1995. С. 66-68.

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тощев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моусеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов узурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эппалеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотная статуэтка римского воина из Картала...	481
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпитафии.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднестровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622